

การศึกษาในแนวประวัติศาสตร์คดี

๑.๑ ประวัติการทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไ้ทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต ในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ (ตรงกับ จ.ศ. ๑๒๔๐) พระองค์ทรงพระราชทานเลาเรื่องนิทานอาหรับ เรื่องหนึ่ง ซึ่งได้ทรงแปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ตั้งที่ไ้ทรงอธิบายไว้ในแจ้งความหน้าหนังสือพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตว่า

"หนังสือฉบับนี้ ได้เก็บเนื้อความในนิทานเรื่องหนึ่งของอาเรเบียนไนต์ เอนเตอเทนเมนต์ (Arabian Night Entertainment) ซึ่งเรียกชื่อว่า สลีเปอ อะเวเกน (Sleeper Awaken) มาแต่ง หนังสืออาเรเบียนไนต์นี้เป็นเรื่องราวรวบรวมนิทานต่าง ๆ ในประเทศตะวันตกของเมืองเรา แต่มิใช่ฝรั่ง ฝรั่งเรียกว่าฝ่ายตะวันออก คือแผ่นดินอินเดีย อาหรับ ออฟริกา เป็นที่จำเรื่อกววิชาและความรู้คือ คิวิลไลเซชัน (Civilization) ก่อนประเทศอื่น ๆ มาช้านาน"

ก. พระราชประสงค์ในการทรงพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริหาของพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่จะเสด็จในงานปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๒๓ จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตขึ้น ตั้งที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา หน้าหนังสือพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตว่า

"หนังสือลิลิตนิทราชาคริตฉบับนี้แต่งให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์"

แทนของแจกให้แก่	พระวงศ์ ปวงเฮย
ซึ่งเสด็จทุกพระองค์	ทรงพร้อม
ในวันวิวิชมง	คลเปลี่ยน ปี่แอ
ทราบเรื่องยลรูปข้อม	จิตต์ไ้ย็นคี

๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตนิทราชาคริต (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๕๕), แจ้งความหน้า ค.

ศรีสวัสดิศุภมิตร

ไพศาล โสภโศภ

ทั่วพระองค์คนกลาง

เบิกหน้า

ยืนชีพชนสุขมาน

ปราโมทย์

ยิ่งยดิ่งยืนชา

สิ่งเศร้าเสียสลาย

โดยความยินดีตั้งใจของผู้แต่ง

(พระปรมาภิไธย)

เรื่องพระราชประสงค์ในการทรงแปลมีอยู่ในแจ้งความข้างหนาหนังสือพระราชนิพนธ์

กึ่งนี้ ๑. พระองค์ทรงแปลและทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเป็น เรื่องอ่านเล่นดังข้อความว่า ".....เห็นเป็น เรื่องข้นมาก ก็ลองเขียนเป็นกลอนรายคู่ เห็นว่าเวลานั้นเป็นเวลาวาง คล่องใจ นี้ก็อะไรง่ายก็เขียนไปเมื่อทำได้มากแล้วจึงคิดเห็นว่า เรื่องนี้ก็เป็นแค่เรื่องเล่น ๆ ส่วนวางแต่งก็ไม่ต้องโอคครวญ เพราะเพียรอย่างไร ที่จะต้องมีผู้เอาไปเทียบกับเรื่องพินัก ปรารถนาแต่งไวแต่ก่อน ก็ช่วยอย่างไรก็ไม่ต้องอาย เพราะเหมือนอย่างหนังสือโนเวลล์ (Novels) ต่าง ๆ ของอังกฤษ แต่ถ้อยคำกลอนนั้นกำหนดไม่ใคร่ควยเวลาที่ทำบ่อยนัก ต้องถือว่าเป็น โนเวลล์ไทยไม่เป็นหนังสือสำคัญอันใดเลย"^๒

ข้อความนี้ทำให้ทราบว่าพระองค์ทรงแปลและเก็บเค้าเรื่องมาทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ ทรงว่าง และถือว่าเป็นเรื่องอ่านเล่น ดังที่ทรงใช้คำว่า "โนเวลล์ไทย" ตอนท้ายเล่มหนังสือ พระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต ไคทรงกล่าวถึงความหมายของเรื่องและเห็นว่าพระราชนิพนธ์ เรื่องนี้เป็นคุณแก่ผู้อ่านที่ใฝ่หาชีวิตเรื่องการคบเพื่อน ส่วนตอนอื่น ๆ เป็นเพียงเรื่องอ่านเล่น

๒. เนื้อเรื่องของพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตนี้อยู่ในชุดนิทานอาหรับ ซึ่ง เป็น เรื่องที่คึกมาแต่เดิม เป็นที่นิยมแพร่หลายในตะวันตก เพราะว่าเป็นนิทานเรื่องใหม่ที่เกี่ยวกับชาว มุสลิม และเป็นเรื่องใหม่สำหรับเมืองไทยเราด้วย ตอนหนึ่งในแจ้งความพระบาทสมเด็จพระจุล จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไคทรงกล่าวถึงประวัติการแปลเรื่องนิทานอาหรับชุดพินักกับหนึ่งราตรี ซึ่งฝรั่ง

^๑ คุลายพระราชหัตถ์ และพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๒๓ จากภาพประกอบในภาคผนวก.

^๒ เล่มเดียวกัน, แจ้งความหน้า ง.

นิยมเรียกว่า "อาเรเมียนไนต์ เอนเทอเทนเมนท์" ซึ่ง "แอนโตนี กัดแลนด์" นักปราชญ์ทางภาษา
 อหรับชาวฝรั่งเศส ได้แปลออกเ็นภาษาฝรั่งเศสครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๗๐๔ - ๑๗๑๗ และได้
 ทรงกล่าวต่อไปว่าเป็นที่นิยมกันมากในประเทศตะวันตก เพราะเป็นเรื่องที่คั่งข้อความว่า
 ".....หนังสือนี้เป็นที่สนใจของผู้ที่อ่านมาก แต่เข้าใจกันว่าหนังสือนี้เป็นด้วย
 ผู้แต่งนั้นฉลาด ไม่เข้าใจซ้่าว่าเป็นเรื่องเดิมค้มาเอง ภายหลังมาเป็นผู้ชอบใจลงพิมพ์เสมอไม่ขาด
 จนถึงครั้งหลังคนทั้งปวงพากันคิดหาฉบับที่เป็นภาษาอาหรับมาแปลสอบลงพิมพ์ออกมาอีกถึง ๔ คราว
 จนคนที่ยุโรปคุ้นกับประเทศที่เจ้านิทานั้น ก็ยังเห็นเรื่องราวนั้นว่าเป็นนิทานที่โคความจริงมาก
 สมกับอาการกิริยาของพวกโมสเลม (Moslem) คือพวกแขกที่ถือศาสนาอะหะหมัด ถึงโดยใน
 เรื่องราวนั้นจะเป็นการไม่น่าเชื่อ เหลือวิสัยมนุษย์ ก็แต่งเห็นจริง สนุกมาก อ่านไม่เบื่อ..."^๑

แสดงพระราชประสงค์ว่าจะให้เป็นเครื่องประดับสติปัญญาแกผู้อ่านคนไทย และได้
 อ่านกันเพื่อความบันเทิงใจ เหตุที่เป็นเรื่องชั้น เรื่องสนุก จึงเหมาะสมที่จะทรงพระราชทาน
 แจกในวันขึ้นปีใหม่

ข. กำหนดการทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต

ในการทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตนั้น เริ่มทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๒๒ และทรงพระราชนิพนธ์จบ พ.ศ. ๒๔๒๓ ทรงใช้เวลาในการทรงพระราชนิพนธ์รวมทั้งสิ้น
 ๒๕ วัน ดังที่ทรงกล่าวไว้อย่างละเอียดในโคลงบทที่ ๕๕๐ - ๕๕๑ ว่า

๕๕๐. เริ่มคำขึ้นแรกทั้ง	วันลง จบแฮ
สองศักรสบกันตรง	คั้งแกลง
ขางขึ้นหกค้ำจง	จบเจ็ด คำนา
เคื่อนเจ็ดจบแปดแสร้ง	สฤษฏ์แล้วเสร็จลง
๕๕๑. คงคิยี่สิบเกา	วันวาร
นับว่าเคื่อนหนึ่งประมาณ	หมดถอย
เรียงศกตกมีชาล	สัมฤทธิ์ ศึกแฮ
ศักราชพันสองร้อย	สี่ร้อยมีศูนย์

^๑ เดิมเดียวกัน แจงความหน้า ข.

คณะผู้จัดทำทั้งที่กล่าวพระนามและนามไว้นั้น มีดังนี้

๑. พระเจ้าวรวงศ์ พระองค์เจ้าบุตรี หมายถึงพระองค์เจ้าหญิงบุตรี พระราชธิดา
ในรัชกาลที่ ๓
๒. กรมหมื่นพิชิตปรีชากร (เลื่อนเป็นกรมหลวงพิชิตปรีชากรใน พ.ศ. ๒๔๒๘)
๓. พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ (กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ในรัชกาลที่ ๖)
๔. พระองค์เจ้าชายมยุรชยาภรณ์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ใน พ.ศ. ๒๔๖๔)
๕. พระองค์เจ้าชายสวัสดิ์ประวัติ (กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ในรัชกาลที่ ๖)
๖. พระศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) พระยาศรีสุนทรโวหาร ในรัชกาล
ที่ ๖
๗. พนักงานอีกหนึ่งนาย

ส่วนเครื่องพิมพ์เป็นหน้าที่กรมขุนบดินทร์ กับเจ้าวัชรินทร์ (หมายถึงหม่อมเจ้า
วัชรินทร์ โอรสของกรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณ คือพระองค์เจ้าสิงหราช พระราชโอรสในรัช-
กาลที่ ๓) ทั้งสองพระองค์นี้ทรงตรวจและทรงควบคุมการเขียนเล่ม

การจัดพิมพ์โคลงาไปเพราะเสียเวลารอคอยกระดาษ มีเวลาเพียงเดือนสี่เพียง
เดือนเดียวสำหรับเร่งพิมพ์ให้เสร็จทันกำหนดคืนวันขึ้น ๑ ค่ำ ซึ่งตรงกับวันขึ้นปีใหม่

เรื่องการจัดพิมพ์หนังสือลิลิตนิทราชาคริตนี้ โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้น ณ โรงพิมพ์
หลวงครั้งหนึ่งเป็นฉบับแรก พิมพ์ครั้งที่ ๒ ที่โรงพิมพ์บ้านหม้อ พิมพ์ครั้งที่ ๓ อนุญาตให้พิมพ์ที่
โรงพิมพ์อักษรนิติ

การพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ เจ้าพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์กล่าวไว้ในคำนำว่า การพิมพ์ครั้งที่
๒ - ๓ นี้เพื่อใช้เป็นหนังสือเรียน ดังข้อความว่า

"หนังสือพระราชนิพนธ์นิทราชาคริตนี้ เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้น ณ โรงพิมพ์หลวงครั้งหนึ่งเป็นฉบับแรก ภาย
หลังหนังสือนั้นหมดไม่เหลือขาย ครั้นเมื่อข้าพเจ้าเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนมหาดเล็กในรัชกาลนั้น
เห็นว่าเป็นหนังสือดี ควรมีสำหรับประกอบใช้แก่การเล่าเรียนได้ จึงได้ขอพระราชทานพระบรม
ราชานุญาตพิมพ์ขึ้นที่โรงพิมพ์บ้านหม้อ เป็นครั้งที่ ๒....."^๑

^๑ เล่มเดียวกัน คำนำ หน้า ก.

ต่อมา กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ) ได้ทรงกล่าวยกย่องลิลิตนิทราชาคริตว่าเป็นหนังสือเรียนที่ดีดังนี้

"ลิลิตนิทราชาคริตได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณคดีแบบแผนอยู่ในหลักสูตรการเล่าเรียนของชาติอีกประการหนึ่ง จึงขอให้ข้าพเจ้าพยายามเขียนบทความประกอบเพื่อให้เกื้อกูลแก่การศึกษาที่บุตรจะศึกษาหาความรู้จากการอ่านเรื่องนี้ได้ยิ่งขึ้น แท้จริงหนังสือนี้กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ตรวจสอบและทำคำอธิบายประกอบไว้สำหรับการเล่าเรียนของเด็กมากอยู่แล้ว ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่าในทางนั้นหาหนทางที่จะขยายความอันมีประโยชน์ให้กว้างขวางออกไปอีกได้ไม่ แต่มีอยู่อีกทางหนึ่งซึ่งยังมีใครผู้วิจารณ์ไว้กล่าวคือ ในทางเทียบเคียงหลักฐานที่มาของเรื่อง....."^๑

กระทรวงศึกษาธิการได้ใช้ลิลิตนิทราชาคริตเป็นแบบเรียนกวีนิพนธ์สำหรับนักเรียนในชั้นมัธยมศึกษา กำหนดให้เป็นหนังสืออ่านวิชาวรรณคดีไทยสำหรับชั้นมัธยมปีที่ ๖ และได้เลิกใช้เมื่อได้จัดทำหนังสือแบบเรียนวรรณคดีขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ตามคำประกาศกระทรวงศึกษาธิการเรื่องอนุญาตให้ใช้แบบเรียนในโรงเรียน ซึ่งหมายถึงแบบเรียนวรรณคดีไทยเล่ม ๓ แทนหนังสือกวีนิพนธ์ที่ได้อใช้เป็นแบบเรียนแต่เดิมมา^๒ ในระยะที่ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนก็ได้มีการจัดพิมพ์ตลอดมาทุกปี

นอกจากนี้หนังสือพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตก็เป็นที่ยอมรับจัดพิมพ์แจกในงานต่างๆ บางครั้งปรากฏในงานเฉลิมพระชันษาครบ ๖๐ บริบูรณ์ของสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา) ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ และได้มีการพิมพ์ซ้ำอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๖๗

^๑กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัติ), "คำอธิบายทางเทียบเคียงหลักฐานที่มาของเรื่องนิทราชาคริต", ลิลิตนิทราชาคริต (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิชย์ ๒๔๘๑) คำนำหน้า ก.-ข.

^๒ประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ ณ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๐๔ เรื่อง "อนุญาตให้ใช้แบบเรียนในโรงเรียน"

ต่อมาปรากฏว่า ได้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดาเลื่อน ใน
รัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ หม่อมเจ้าจิตรปรีดี ประวิตร ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ และเจ้าจอม
สมบุญ ในรัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๕๐๒

๑.๓ วรรณกรรมที่สืบเนื่องมาจากพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต
แล้ว ปรากฏว่าเป็นที่นิยมกันมากในสมัยนั้น ทำให้มีผู้นำเค้าเรื่องในพระราชนิพนธ์ไปแต่งเป็นแบบ
อื่นที่แปลกออกไป จึงได้มีการรวบรวมที่สืบเนื่องมาจากพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต หรือวรรณกรรม
เรื่องอาบุญหะชั้นเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนถึง ๕ ฉบับ คือ

๑. พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องนิทราชาคริต จากบทละครพูดสมัยรุ่งเรืองของพระ
เจ้าลูกยาเธอในสมัยรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระนางเจ้า
สว่างวัฒนา) ทรงโปรดให้รวบรวมจัดพิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕

๒. เสภาอาบุญหะชั้น ของกวี ๑๑ ท่าน แต่งขึ้นโดยกระแสพระราชดำรัสในรัชกาลที่ ๕

๓. บทเพลงไทยเดิมคัมภีร์นิทราชาคริต สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงปรับปรุงจากพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต มี ๖ เพลง ขับร้องในทำนองคัมภีร์เพลงแขกทำนอง
ต่าง ๆ

๔. บทละครเรื่องอาบุญหะชั้น ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีราช (เพ็ง เพ็ญกุล) ผู้
แต่งบทละครคือหลวงพิชฌนพงษ์ภักดิ์ (ทิม สุขยางค์)

๕. บทละครเรื่องอาบุญหะชั้น พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่
หัว ทรงดัดแปลงจากเรื่องนิทราชาคริตเป็นบทละครร้อง และทรงใช้นามแฝงว่า คนดง

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้มีการรวบรวมปัจจุบันเรื่องอาบุญหะชั้น เขียนเป็นแบบบันทึก
ความเรียง ผู้แต่งคือนายชิต สุนทรโรทยาน

วรรณกรรมที่กล่าวมานี้จะใคร่รวบรวมไว้ในภาคผนวก พร้อมทั้งประวัติสังเขปของผู้แต่ง
ในฐานะที่ท่านได้สร้างวรรณกรรมเรื่องอาบุญหะชั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าในวรรณคดีไทย

๑ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า

๑.๘ ต้นฉบับของเรื่องนิทราชาคริต

ก. ต้นฉบับอาหรับ

เรื่องลิลิตนิทราชาคริตนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอธิบายไว้ในแจ้งความหาหนังสือพระราชนิพนธ์ว่า ได้ทรงเก็บเนื้อความในนิทานเรื่องหนึ่งของ "อาเรเบียนไนต์เอนเตอเทนเมนต์" (Arabian Night Entertainment) ซึ่งเรียกชื่อว่า "สลีเปอร์อะเวเกน" (Sleeper Awaken) ดังโคลงความข้างตนนั่น

เรื่องสลีเปอร์อะเวเกน เป็นนิทานย่อยเรื่องหนึ่งในนิทานชุดอาหรับราตรี ต้นฉบับของเรื่องนี้จึงเป็นนิทานอาหรับเรื่องหนึ่ง นิทานชุดอาหรับราตรีนี้ต้นฉบับภาษาอาหรับเรียกว่า "อัลฟ ลัย ละฮ วะ ลัย ละฮ" แปลตามตัวอักษรว่า "พันคืนและหนึ่งคืน" ฉบับอังกฤษเรียกว่า "One Thousand and One Nights" หรือ "The Arabian Nights" ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ทรงแปลเป็นภาษาไทยและทรงใช้ชื่อว่า "หนังสืออาหรับราตรีเรื่องประโลมโลก" เรื่องนี้ทรงนิพนธ์ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๐๗ - ๑๐๙)

คำว่าอาหรับราตรีเป็นคำที่มีความหมายดีและไพเราะ คนนิยมใช้ชื่อนี้กันต่อ ๆ มา

ต้นเรื่อง "อัลฟ ลัย ละฮ วะ ลัย ละฮ" (Alf Laylah wa Laylah) มีเค้ามาจากนิยายโบราณของเปอร์เซียชื่อ ฮะซาร์ อัฟसानะฮ (Hazar Afsanah) ศัพท์เปอร์เซีย ฮะซาร์ แปลว่าหนึ่งพัน อัฟसानะฮ แปลว่านิยาย เป็นเรื่องที่มีประมวลมาจากเรื่องต่าง ๆ หลายสมัยจากอินเดีย กรีก ฮีบริว อียิปต์ และแหล่งอื่น ๆ

ในวรรณคดีอาหรับได้จำแนกเรื่อง อัลฟ ลัย ละฮ วะ ลัย ละฮ ไว้ให้อยู่ในประเภทนิทานชาวบ้านและเทพนิยาย อันเป็นเรื่องประเภทบันเทิงคดี เกี่ยวกับความรัก วิจารณ์กรรม และการผจญภัย ไม่จัดอยู่ในประเภทวรรณคดีชั้นสูง แมว่าจะ เป็นนิทานที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายกันไปทั่วโลก แต่นับว่าเป็นไซครายที่ไม่เป็นที่ยอมรับของชาวมุสลิม และถือว่าเป็นนิทานเหลวไหล เล่าสู่กันฟังตามรานกาแฟ และผู้ฟังรสนิยมไม่สูงนัก^๒

^๑ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, "ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย;" ภาษาและหนังสือ ๑ (ธันวาคม ๒๕๐๗), ๘๘ - ๘๐

^๒"The Arabian Nights, "Encyclopedia Americana, II (1829), 126

เรื่องผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ไม่ทราบกำหนดแน่นอน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนิความไว้ใน "แจ้งความ" ว่า

".....แต่คนเดิมของนิทานนี้ไม่ทราบว่าผู้ใดเป็นผู้แต่งและแต่งเมื่อใด.....แต่คงไม่ต่ำกว่าเวลาที่เมืองอียิปต์ไซกาแฟ และยาสูบควย ในเรื่องนี้ไม่ได้อ้างถึงกาแฟและยาสูบเลย กาแฟนั้นเกิดขึ้นขึ้นในเมืองอาหรับ ในคริสต์ศักราช ๑๕๐๐ ปีเศษ ยาสูบเกิดในประเทศอิตาลี่ ในคริสต์ศักราช ๑๕๖๐....."

ต้นฉบับเรื่องนิราชาคริต

สำหรับเรื่องความรู้เกี่ยวกับต้นฉบับอาหรับของเรื่องนิราชาคริตนั้น เอ็ดวาร์ด วิลเลียม เลน นักปราชญ์ชาวอังกฤษผู้ชำนาญภาษาอาหรับ ผู้แปลนิทานชุดพันกับหนึ่งราตรี หรืออาหรับราตรี ออกเป็นภาษาอังกฤษท่านแรก ได้ให้คำอธิบายและคำบันทึกไว้อย่างละเอียด ซึ่งให้ประโยชน์มากในการค้นคว้าต้นฉบับ "The Story of Abu-l-Hasan The Wag, or The Sleeper Awakened" และเซอร์ ริชาร์ด เอฟ เบอร์ตัน นักปราชญ์ชาวอังกฤษผู้ชำนาญภาษาอาหรับอีกท่านหนึ่ง ได้ให้คำอธิบายและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมไว้ในคำนำ และในเชิงอรรดของเรื่อง "The Sleeper and the Waker" ทำให้ได้ความรู้เรื่องต้นฉบับภาษาอาหรับของนิทานเรื่องนี้ชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกดังนี้

ส่วนใหญ่ของเรื่องอาบูหะซัน เลน ชี้แจงไว้ในคำอธิบายว่าได้มาจากฉบับเบรสเลา (The Edition of Breslau) เริ่มตนตั้งแต่วาครีที่ ๒๗๑ และจบลงในวาคีที่ ๒๘๐ เรื่องนี้ เบอร์ตัน ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ในเชิงอรรด หน้า ๑ ว่ามีอยู่ในหนังสือเบรสเลา เล่ม ๔ หน้า ๑๓๔ - ๑๘๘ วาครีที่ ๒๗๒ - ๒๘๑ (Breslau Text, IV. 134 - 189, Night CCLXXII-CCXCI) ต้นฉบับภาษาอาหรับชื่อว่า "Al Naim wa al Yakzan" แปลว่า "ผู้หลับและผู้คน" ตรงกับที่เบอร์ตัน ได้ใช้เป็นชื่อเรื่องว่า "The Sleeper and the Waker" นักอ่านนิทานแกแกลซุคินิยายอาหรับราตรี รู้จักนิทานเรื่องนี้ในชื่อเรื่องว่า "อาบูหะซัน" หรือ "เคอะสลีเปออร์อะเวเกน" (Abou Hassan or The Sleeper Awakened) ต้นฉบับเป็นภาษาอาหรับค ซึ่งเลน กล่าวว่ามีพบในฉบับไคโร (The Edition of Cairo) แต่เขาได้พบเรื่องนี้ในฉบับ

๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เล่มเดียวกัน, หน้า ๗

ภาษาฝรั่งเศสของแอนโทนี กัลแลนค์ (นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ผู้มีชื่อเสียงในการแปลนิทานอาหรับ) ในฉบับภาษาฝรั่งเศสเรียกชื่อเรื่องและชื่อหนังสือว่า "Le Conte Abu Hassan des Mille et une Nuits"^๑ เลน เห็นว่าเป็นเรื่องที่ที่สุดเรื่องหนึ่งในฉบับของ แอนโทนี กัลแลนค์ จึงได้นำมารวมไว้ในฉบับแปลของเขาด้วย เบอร์ตัน ได้สันนิษฐานว่าใน ๑๑ เรื่องที่กัลแลนค์ได้พบใหม่ในภาษาอาหรับนั้น เขาได้เลือกเรื่องอาหรับชิ้นเพียงเรื่องเดียวมารวมไว้ในฉบับของเขา ซึ่งกัลแลนค์แปลได้เพราะและได้เรื่องเต็มตามต้นฉบับมากกว่าเรื่องในฉบับเบรชลเดา การเรียงลำดับเรื่อง เลน กล่าวว่าตามต้นฉบับเบรชลเดาจัดไว้ คืออยู่ในตอนราตรีที่ ๒๓๑ - ๒๔๐ ดังกล่าวไว้ข้างต้น และเรียงลำดับตามเรื่องอยู่ตอกจากเรื่องกลาสีซินแบด (The Story of ES. Sindibad of the Sea and ES. Sindibad of the Land) เบอร์ตัน ได้กล่าวไว้ในคำนำเรื่องของเขาด้วยว่า เรื่องนี้มีรวมอยู่ในชุดนิทานสนุกเรื่อง "King Shah Fakth and his Wazir Al Rahwan และเรื่อง Ten Wazirs (เสด็จโยกเสศ และนาคะประทีปได้นำเรื่อง Ten Wazirs มาแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยให้ชื่อว่า ทศมนตรี)

ด้วยเหตุนี้ เลน ไม่พบเรื่องนี้ในฉบับโคโร (The Edition of Cairo) ประกอบกับที่เขาได้ค้นพบด้วยตนเองว่าเรื่องนี้มีความสำคัญที่เป็นนิทานประวัติศาสตร์ ซึ่งมีเค้าความจริง ทำให้เอ็ดวาร์ด วิลเลียม เลน ได้แกงคิดว่าเรื่องนี้มิใช่เป็นนิทานแท้ ๆ ของชุดนิทานเรื่องพันกับหนึ่งราตรี แต่การที่ฉบับต่าง ๆ เช่น ฉบับเบรชลเดา ได้นำเรื่องนี้มารวมไว้ในฉบับด้วยก็เพื่อให้ได้เรื่องครบตามจำนวน

ที่ว่า เลน ได้ค้นพบว่าเรื่องนี้เป็นนิทานอิงประวัติศาสตร์หรือเกร็ดพงศาวดาร เพราะเขาได้พบเรื่องนี้ในงานของ "เอล อิส ฮะกี" (El-Is-hakee) ซึ่งได้แต่งเรื่องนี้ไว้อย่างสั้น ๆ และเขียนจบประมาณสิ้นรัชกาลสุลต่าน มุสตาฟา รัชสมัยออกสมันดี ประมาณศักราชฮิจรา ๑๐๓๒ ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๒๓ ผู้แต่งมิได้แสดงสิทธิและผู้เขียนไม่ทราบว่าเป็นนักประวัติศาสตร์รุ่นก่อนนั้น ได้เล่าเรื่องไว้หรือเปล่า แต่อาจจะมีเค้าความจริง ส่วนของ "เอล - อิส - ฮะกี" ที่เขียน

^๑ P. Schweisguth, Etude sur la Littérature Siamoise. (Paris: Imprimerie Nationale, 1951), p. 302.

เรื่องนี้เป็นแบบเรียบ ๆ น่าอ่าน ส่วนในฉบับเบรตเลา เล่าเรื่องไต่ยาวและไต่เรื่องครบบริบูรณ์
 แคววภาษาที่ใช้เป็นภาษาคำ มีที่ผิดอยู่มาก ทั้งสองฉบับต่างก็มีตอนที่ติดคนละตอน เนื้อเรื่องใน
 ฉบับเบรตเลาไม่มีตอนแต่งงานอาบู่หะซัน และเรื่องราวต่อจากนั้น เล่นไต่ใช้เรื่องตามฉบับ
 ของ เอล - อีส - ฮะกั เป็นหลัก และไต่เลือกตอนบรรยายที่ดี ๆ จากฉบับเบรตเลามาเพิ่ม
 เติม ฉบับของแอนโทนี กัลแลนค มีข้อความที่เพิ่มเติมขึ้นเองหลายตอน ตอนที่เพิ่มเติมขึ้นนี้ขัดกับ
 ขนบธรรมเนียมของอาหรับอยู่หลายตอน ส่วนฉบับของเบอร์ตัน ไต่เขียนขึ้นจากการค้นคว้าหลาย
 ฉบับ คือจากฉบับเบรตเลา ฉบับของแอนโทนี กัลแลนค และฉบับของเลน จึงเป็นฉบับที่ได้
 เรื่องอย่างสมบูรณ์

ที่วานิทานเรื่องนี้เป็นนิทานประวัติศาสตร์ ที่มีเค้าความจริงหรือเกร็ดพงศาวดาร
 ตามความเห็นของเลน นั้น ก็เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระราชจริยาวัตรของกาหลิม ฮารุนอาล
 ราชิด แม้โครงเรื่องใหญ่ของนิยายอาหรับราตรีก็จัดว่าเป็นเรื่องทำนองเกร็ดพงศาวดารควย ดัง
 ที่กาญจนาคพันธุ์ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในภูมิศาสตร์วัดโพธิ์

".....นิทานเรื่องอาหรับราตรี แต่งก่อนสมัยพระเจ้าฮารูนบ้าง แต่ง
 หลังสมัยพระเจ้าฮารูนบ้าง วิธีแต่งอาหรับราตรีวางรูปเป็นนิทานซ้อนนิทาน แต่งเป็นทำนอง
 เกร็ดพงศาวดารกลาย ๆ ให้เป็นเรื่องของเปอร์เซีย โดยสมมติพระเจ้าแผ่นดินชั้นหนึ่งชื่อ
 ชาร์ระยาร์ เป็นต้นเรื่อง..... กษัตริย์ในนิทานซ้อนนั้นสมมติขึ้นก็มีเอาชื่อจริงมาใช้
 ก็มาก เช่นชื่อกษัตริย์ในโบราณของเปอร์เซีย กรีก ฯลฯ ตลอดจนกาหลิมที่ครองเมดิना
 คามัสกัส ฯลฯ หอยต่อหลายพระองค์ ผู้แต่งจะต้องรูฟงศาวดารมากที่สุดแต่ไม่มีอะไรเป็นเกร็ด
 แปลก ๆ ก็เอามาเอาเป็นครั้งจริงครั้งเล่น วิธีเป็นดังกล่าวจึงมีพระเจ้าฮารูนเข้าไปเป็นตัว
 สำคัญอยู่มาก ตามพงศาวดารจริง ๆ พระเจ้าฮารูนก็มีพระนางโค่งคังอยู่แล้ว เมื่อเขาอยู่ใน
 นิทานก็ทำให้เด่นขึ้นอีก จนกระทั่งดูเหมือนว่าคนรู้จักพระเจ้าฮารูน อาลราชิด ในอาหรับราตรี
 ยิ่งกว่ารู้จักในพงศาวดารอาหรับ"

จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า กาญจนาคพันธ์มีความเห็นว่า เรื่องอาหรับราตรี เป็นทำนองเกร็ดพงศาวดาร สำหรับเรื่องอาหรับราตรีนี้เป็นเกร็ดพงศาวดารเกี่ยวกับกาหลิมฮารูนอาลราชิจและกรุงแบกแดดเป็นฉากสำคัญในท้องเรื่อง เรื่องเกี่ยวกับกาหลิมฮารูนอาลราชิจ กาญจนาคพันธ์ได้กล่าวไว้มีใจความว่า

กาหลิมฮารูนอาลราชิจนี้ เป็นกาหลิมของคที ๕ ในราชวงศ์อับบาซิดส์ ได้ครองนครแบกแดดเมื่อ พ.ศ. ๑๗๒๔. (เมื่อศักราชฮิจรา ๑๙) กาหลิมพระองค์นี้มีพระนามโจงตั้งนักพระองค์ครองนครแบกแดดรวมสมัยกับพระเจ้าชาลดมานมหาราชแห่งฝรั่งเศส พระองค์ทรงมีอนุภาพอยู่ทางเอเชีย นครแบกแดดสมัยกาหลิมฮารูนอาลราชิจ เป็นที่เลื่องลือในความงาม ความมั่งคั่งสมบูรณ์ และความรุ่งเรืองด้วยศิลปศาสตร์ และเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุด ราชสำนักของพระเจ้าฮารูนอาลราชิจก็เพียบพร้อมไปด้วยนักปราชญ์ราชบัณฑิต พระนางซูไบดา พระมเหสีพระเจ้าฮารูนอาลราชิจ (ที่เรียกในนิทราชาคริตว่า โซปิเค) ปัจจุบันยังมีที่ตั้งพระศพอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำไทกริส ตรงข้ามกับตัวเมือง ทรงตั้งสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า คนอนาถา และหญิงหม้าย อาหรับสมัยนั้นเรียกว่าเป็นยุคทอง กาหลิมฮารูนอาลราชิจสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๓๕๒

เรื่องที่น่าสนใจในเรื่องอาหรับราตรีอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ตอนที่กล่าวถึงอิหม่าม (อิมาม) ว่าเป็นผู้ปกครองตำบลและปรากฏว่าอิหม่ามถึงกับถูกลงโทษเมียนตี เรื่องนี้ก็มีเค้าความจริงจากชีวิตของท่านอิหม่ามทั้งสี่ ดังที่โลกลาวไวโน "ประวัติของท่านอิหม่ามทั้งสี่" มีใจความว่าในสมัยของกาหลิมฮารูนอาลราชิจ เป็นกาหลิมประเทศอิรัก ได้ทรงแต่งตั้งอิหม่ามเป็นหัวหน้าหน่วยราชการ เช่นได้ทรงแต่งตั้งอิหม่าม ซาฟีอ์ ให้เป็นหัวหน้าราชการอยู่ในขณะนั้นเป็นต้น (ศักราชฮิจรา ๑๕๐ - ๒๐๔)

สมาคมคุรุสัมพันธ์, "ประวัติของท่านอิหม่ามทั้งสี่" แบบเรียนศาสนาประถมศึกษา เล่ม ๔ (ธนบุรี: มิตรมขตารี บางอ้อ, ๒๕๑๑), หน้า ๔๗ - ๕๑.

เรื่องการลงโทษอิหม่ามก็เคยปรากฏมาแล้วจริง ๆ ดังเช่นอิหม่ามมาลีก็ ได้ถูกข้าราชการของกาหลิบแห่งกรุงมาคีนะห์จับท่านไปนอนคว่ำและโบยเสีย ๗๐ ครั้ง โดยปราศจากเหตุผล ครั้นเมื่อกาหลิบทรงทราบเรื่องก็ทรงพระพิโรธ ได้มีบัญชาให้ข้าราชการผู้นั้นพ้นตำแหน่ง (ศักราชอิซรา ๔๕ - ๑๓๕)

อิหม่าม ฮัมบาลี ได้ถูกโบยด้วยแสวนาคีใหญ่ ๒๗ ครั้ง เป็นรอยไหม้เกรียมไปทั้งร่างก็มีคำสั่งให้จำคุกไว้อีก การที่ถูกลงโทษครั้งนี้เป็นเพราะท่านไม่ยอมกล่าววาพระมหาคัมภีร์ทั้งสี่เป็นมคฺโลก ซึ่งไม่มีเหตุผลและเป็นการไม่เป็นธรรม เมื่อท่านพ้นโทษแล้ว ท่านก็พยายามขจัดความป่าเถื่อนลงไค้สมความตั้งใจทุกประการ (ศักราชอิซรา ๑๖๔ - ๒๔๑)

อิหม่าม ฮานาฟี เคยได้รับตำแหน่งเป็นถึงกอฎี กอนรัฐบาลบ้านอุมัยยะฮฺ ต่อมาท่านถูกปลด ถูกจำคุกและไค้รับทรมานด้วยประการต่าง ๆ (ศักราชอิซรา ๔๐)

อิหม่าม ซาฟีอี ปฏิบัติหน้าที่ไค้ผลเป็นที่พอใจแก่ราชการ เมื่อเดินทางมารายงานท่านกาหลิบ "ฮารูน" ก็ถูกกักตัวไว้ในราชสำนักไค้มิแฉงเหตุผล ภายหลังก็ไค้ปล่อยตัวเป็นอิสระ เรื่องของการลงโทษอิหม่ามและการที่อิหม่ามถูกกักตัวไว้ในราชสำนักกาหลิบ "ฮารูน" นี้เป็นเรื่องไค้เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ดังกล่าวนานี้ คล้ายคลึงกับเค้าเรื่องในนิทานอาบูตะฮัน

ข. ต้นฉบับภาษาอังกฤษ

พระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตนี้มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าเป็นนิทานของอาหรับถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยไค้การแปลจากฉบับอังกฤษ ดังข้อความตอนเริ่มเรื่องในฉบับพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต กล่าวไว้ในรายบที่ ๔ ว่า

"จับบรรยายนิทาน มานใน เรื่องอาหรับ ฉบับอังกฤษแปลแปล แฉงเป็นสยามพากย์ หลากแต่เพรงไปมี....."

กับในตอนท้ายของเรื่องอีกตอนหนึ่งในโคลงบที่ ๕๓๑

๕๓๑. เรียงตามฉบับข้าง	อังกฤษ
กางสมุดออกประคิษฐ์	กาพย์นี้
ตามฉบับบไค้คิด	คะเนแฉง เองนา
อย่างเรื่องเขาคิดชี้	เซนเพอพระอภัย

ข้อความในคำประพันธ์ ๒ ตอนนี้ แสดงว่าเรื่องนิทราชาคริตนี้มีชื่อเรื่องที่เกิดจากจินตนาการอย่างเช่นเรื่องพระอภัยมณี ฯ แต่เป็นนิทานอาหรับแปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ภายทอดเป็นพากย์ไทย

เรื่องคนฉบับภาษาอังกฤษของลิลิตนิทราชาคริตที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลนั้น ได้ทรงอธิบายไว้ในแจ้งความหน้าหนังสือพระราชนิพนธ์ว่า

".....แต่คนฉบับซึ่งอ่านแล้วแต่คงโคลงครั้งนั้น เป็นสมุดเล่มขอม ๆ ของทานเล็กเชื้อ เอามาให้อ่าน จะเป็นผู้ใดแต่ก็ไม่รู้ คืพิมพ์ที่ร้านกอดแอนค อิงกลิส, ๓๐ ปาเตอโนสเทอโร, ลอนดอน, ๖ ยอชสตรีท, เอเดนเบอร์ระ (Gall & Inglis, 30 Paternoster Row, London, 6 George Street, Edinburghs) จะเป็นฉบับก็ไมคี่อย่างไรก็ไม่ทราบ แต่เห็นว่าไม่ต้องการสำนวน เพราะไม่เพราะ จะเอาแต่เนื้อความมาแปลเป็นภาษาไทย เรื่องสลีเปอร์ อะเวเกน ที่แต่งนี้อยู่ข้างปลายของหนังสืออาเรเบียไนต์ เอนเตอร์เทนเมนต์.....เห็นเป็นเรื่องชั้นมาก ก็ลองเขียนเป็นกลอนรายดู....."^๑

"สมุดเล่มขอม ๆ ของทานเล็กเชื้อเอามาให้อ่าน" หมายถึงหนังสือภาษาอังกฤษฉบับที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช^๒ พระราชอนุชาองค์เล็กในรัชกาลที่ ๕ ได้ทูลเกล้าฯ ถวาย

ในแจ้งความหน้าพระราชนิพนธ์มีข้อความปรากฏชัดเจนว่ามีใครทรงแปลจากหนังสืออาเรเบียไนต์ เอนเตอร์เทนเมนต์ ภาษาอังกฤษฉบับของเอ็ดเวิร์ด วิลเลียม เลน แนนอน และได้ทรงยกย่องว่าหนังสืออาเรเบียไนต์ เอนเตอร์เทนเมนต์ ฉบับภาษาอังกฤษของเอ็ดเวิร์ด วิลเลียม เลน นั้นว่า "เขาถือกันว่าเป็นดีกว่าทั้งปวง"

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เล่มเดียวกัน, แจ้งความหน้า ง.

^๒ชำระศักดิ์ อายุวัฒนะ, ราชสกุลจักรีวงศ์ และราชสกุลตากสินมหาราช (ภาคต้น) (พระนคร: สำนักพิมพ์ไวยธยา, ๒๕๑๑) หน้า ๒๐๘ อธิบายว่า ทรงกรมเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช พ.ศ. ๒๔๒๘ ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช

นอกจากฉบับของเอ็ดวาร์ด วิลเลียม เลน และต้นฉบับทรงแปลแล้วในฉบับพระราชนิพนธ์ ไม่ไ้กล่าวถึงชื่อฉบับอื่น ๆ เลย

P. Schweisguth ไ้กล่าวถึงเรื่องต้นฉบับของนิทราชาคริตว่าแปลจากต้นฉบับอังกฤษและเป็นฉบับของเอ็ดวาร์ด วิลเลียม เลน และนอกจากนี้ยังไ้กล่าววาท่างขึ้นสำหรับเลนละคร

ข้อความที่ P. Schweisguth อ้างไว้นั้นมีดังนี้

".....Le sujet est tiré du conte Abu Hassan des Mille et une nuits, le texte de Chulalongkorn n'est d' ailleurs qu'une traduction de l' anglais" (foot-note 4. Texte anglais de E.W. Lane)^๑

การกล่าวอ้างของ P. Schweisguth นี้เป็นการให้คำออกเวลาที่ผิด ปัญหาเรื่องต้นฉบับภาษาอังกฤษที่ทรงแปลเมื่ออยู่เพียงว่า ไ้บอกไว้แต่ชื่อโรงพิมพ์ ไม่ไ้บอกชื่อผู้แต่ง เราไม่มีทางที่จะทราบไ้ว่าเรื่องเดียวกันนั้นจะพิมพ์ที่โรงพิมพ์อื่นอีกไ้หรือไม่ และเรื่องที่พิมพ์ก็ยังไม่บอกไว้อีก ทำให้การสืบหาต้นฉบับกลายเป็นเรื่องยากในสมัยหลัง และไม่มีทางจะทราบเรื่องผู้แปลและผู้แต่งไ้เลย

ที่เราทราบแน่นอนแล้วก็คือ พระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตนั้นไ้แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ นิทานเรื่องอาหรับสี่พันเรื่องหนึ่งอยู่ในชุดนิยายอาหรับราตรี การที่จะศึกษาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษก็ต่อคนเรื่องราวของนิยายอาหรับราตรีฉบับภาษาอังกฤษเสียก่อน

Encyclopaedia Britannica เล่ม ๒๒ หน้า ๑๕๗ - ๑๕๘ มีข้อความว่า หลังจากทีเรื่องพันกับหนึ่งราตรี ปรากฏเป็นครั้งแรกในยุโรปในปี ค.ศ. ๑๗๐๔ เป็นหนังสือ ๔ เล่มแรก แอนโทนี กัลแดนค์ (๑๖๔๖ - ๑๗๑๕) ไ้แปลออกเป็นภาษาฝรั่งเศส เป็นชุดนิทานอาหรับให้ชื่อว่า พันกับหนึ่งราตรี (Les Mille et une Nuits) ต่อจากนั้นจึงไ้มีฉบับแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ในยุโรปซึ่งแปลจากฉบับของกัลแดนค์เพิ่มขึ้นอีกมากมาย

ประมาณปี ๑๗๐๗ มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ๖ เล่ม ผู้แปลไม่ปรากฏนาม มักจะใช้ชื่อว่า "The Grub Street Translation" ไ้ชื่อเป็นคำอธิบายยืดยาวขึ้นต้นด้วยคำ Arabian Nights Entertainments.

^๑P. Schweisguth, op. cit., p. 302

ฉบับที่ Lane, Torrens, Payne, Burton, Littman แปลนั้นเป็นฉบับสมัยใหม่ ผู้เขียนอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

ฉบับภาษาอังกฤษนั้นนับว่าโชคดีที่แปลโดยตรงจากภาษาอาหรับทั้งหมด อย่างไรก็ดี ตามใดแปลจากนิทานภาษาอียิปต์ฉบับที่พิมพ์เล่มแล้ว

นักปราชญ์ชาวอังกฤษผู้เชี่ยวชาญในการแปลภาษาอาหรับ ก็คือ

๑. เอ็ดเวิร์ด วิลเลียม เลน (Edward William Lane) เป็นผู้ที่มีความรู้ลึกซึ้งในภาษาอียิปต์ที่โคโร ได้แปลจากฉบับพิมพ์บูลัก (The Bulaq edition) มีอยู่เพียง ๓ เล่ม ไม่จบบริบูรณ์ (3 Vol. London, 1839-41) คำอธิบายในบันทึกท้ายเล่มมีค่ามาก

๒. ยอห์น เพน (John Payne) แปลจากฉบับพิมพ์กัลกัตตา (The Calcutta edition) มี ๘ เล่ม (Villon society, a vol. 1882 - 1884)

๓. นายร้อยเอกเซอร์ ริชาร์ด เอฟ เบอร์ตัน (Captain Sir Richard F. Burton) ตอนที่เขาร้อยแก้ว แปลตรงกันกับฉบับของยอห์น เพน ส่วนใหญ่ได้จากฉบับของเพน นำมาเขียนในแบบของเบอร์ตันเอง และได้แต่งคำประพันธ์แทรกไว้ ฉบับของเบอร์ตันมี ๑๐ เล่ม (Benares, 10 Vol., 1885)^๑ (ในคำนำหน้าหนังสือของเซอร์ ริชาร์ด เบอร์ตัน พิมพ์ปี ๑๘๘๗ แจงว่ามี ๑๒ เล่ม)

เท่าที่กล่าวมานี้แสดงว่า เรื่องอาหรับราตรีฉบับภาษาอังกฤษนั้นมีอยู่หลายฉบับและหลายสำนวนด้วยกัน ฉบับที่กล่าวมานี้เป็นฉบับที่มีชื่อเสียง มีชื่อผู้แต่งซึ่งเป็นหลักฐานแน่นอน

นิทานเรื่องอาบูหะซันนั้นมีอยู่ในฉบับของเอ็ดเวิร์ด วิลเลียม เลน ในบทที่ ๑๒ หน้า ๓๕๒ - ๓๗๖ มีชื่อเรื่องว่า "Story of Abu - l - Hassan the Wag, or the Sleeper Awakened" ในฉบับของเซอร์ ริชาร์ด เบอร์ตัน อยู่ในบทที่ ๑ เล่ม ๘ หน้า ๑ - ๒๘ ให้ชื่อเรื่องว่า "The Sleeper And The Waker"

^๑"Thousand And One Nights," Encyclopaedia Britannica, XXII (1798), 157 - 159.

ฉบับภาษาอังกฤษอีกฉบับหนึ่งเป็นหนังสือเล่มเล็กเล่มหนึ่งชื่อวว่า (The Arabian Nights' Entertainments) พิมพ์ที่โรงพิมพ์วอร์ด ล็อค แอนค็อก ลิมิเต็ด มีเรื่อง "The Sleeper Awakened" อยู่ด้วย และเป็นเรื่องหนึ่งในตอนท้าย ๆ ของหนังสือหน้า ๒๑๗-๒๓๘ ฉบับนี้ใช้สำนวนใหม่ คงจะแต่งภายหลังฉบับที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ฉบับภาษาอังกฤษฉบับนี้เป็นฉบับที่ซิด ดุทโรทยาน ไซแปลและแต่งวรรณกรรมสมัยปัจจุบันเรื่องอาหรับชั้นขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๘

ฉบับภาษาอังกฤษฉบับนี้มีลักษณะ เหมือนดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ในแจ้งความว่า "เป็นสมุดเล่มขอม ๆ จะเป็นผู้ใดแต่งก็ไม่รู้ เรื่องสลีเปอรอะเวเกน ที่แต่งนี้อยู่ข้างปลายของหนังสือ" ฉบับภาษาอังกฤษฉบับนี้ มีแจ้งไว้แต่เพียงชื่อโรงพิมพ์ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและปีที่พิมพ์ เช่นเดียวกับต้นฉบับภาษาอังกฤษอันเป็นที่มาของพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย